

УДК 378.147:81'24:001

DOI: 10.24144/2524-0609.2023.52.137-140

Пасічна Олена Вікторівна

кандидат філологічних наук, доцент

циклова комісія філологічних та природничих дисциплін

Відокремлений структурний підрозділ «Криворізький фаховий коледж Національного авіаційного

університету», м. Кривий Ріг, Україна

olena.v.pasichna@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5209-3646>

ФОРМУВАННЯ УМІНЬ І НАВИЧОК РОБОТИ З НАУКОВИМИ ТЕКСТАМИ У ПРОЦЕСІ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ЗАНЯТТЯХ З КУРСУ «УКРАЇНСЬКА МОВА (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)»

Анотація. Формування умінь і навичок роботи з науковими текстами у процесі мовної підготовки здобувачів вищої освіти є актуальною проблемою сучасної педагогіки, оскільки опанування бакалаврами технології роботи з цими текстами дозволяє розвинути наукову компетенцію майбутнього фахівця. Метою даної статті є описати технологію складання вторинних наукових текстів (план, тези, реферат) задля формування умінь і навичок здобувачів вищої освіти щодо аналітико-синтетичного перероблення тексту-оригіналу. Для досягнення мети було використано такі методи дослідження: аналіз і синтез наукової літератури (для з'ясування ключових понять дослідження), систематизація (з метою виявлення наявних наукових підходів до розв'язання означеної проблеми), теоретичне узагальнення (для формулювання підсумкових положень та висновків). У статті проаналізовано особливості етапів компресії вторинних наукових текстів. Окреслено призначення різних видів плану. Розглянуто види тез, з'ясовано відмінність плану й тез. Описано специфічні особливості різновидів реферату. Створення текстів цих жанрів наукового стилю за вказаною в статті технологією сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти необхідних умінь і навичок науково-дослідницької діяльності.

Ключові слова: науковий текст, компресія тексту, план, тези, реферат.

Вступ. Формування мовнокомунікативної компетенції фахівця передбачає ґрунтовну спеціальну підготовку за профілем навчання, а також набуття умінь і навичок комунікації в цій сфері професійного спілкування. Як слушно зазначає Г. Онуфрієнко, «опанування у ВНЗ мови спеціальності – це завоювання передусім наукового стилю як функційного різновиду національної літературної мови в межах обраної галузі знань, зокрема нормативних зразків наукових текстів на всіх рівнях їх ієрархічної організації, а також формування навичок та умінь з таких актуальних видів професійної мовленнєвої діяльності, як продукування та компресія наукової інформації за фахом у вигляді плану, тез, анотації, реферату тощо» [1, с. 17–18]. Мовна підготовка першокурсників здійснюється на заняттях з курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)», де основна увага звертається на нормативність професійного мовлення, вивчення ділових паперів різного призначення, ознайомлення з жанрами наукового стилю. Зауважимо, що кількість годин, відведених на роботу з науковими текстами, є доволі незначною. Проте саме ця робота набуває першорядного значення в подальшому навчанні студента на старших курсах, оскільки нормативно складений науковий текст є показником високої професійної майстерності.

Як свідчить досвід роботи в ЗВО, у студентів-першокурсників, що навчаються за ступенем бакалавра, нерідко виникають труднощі як зі створення наукових текстів, так і з компресією наявних зразків фахового мовлення. Насамперед це стосується вторинних писемних наукових текстів.

На наш погляд, актуальність досліджуваного питання полягає в нагальній потребі опанування бакалаврами технології роботи з науковими текстами, що впливає на піднесення рівня культури фахового мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових досліджень засвідчив, що в сучасній педагогічній практиці пріоритетного значення набуває інформатизація науки та освіти, що має своїм завданням, на думку О. Товканець та О. Матейко, «розви-

ток потужної системи науково-технічної інформації й формування інтегрованої системи науково-освітніх інформаційних ресурсів» [2, с. 129]. Розв'язати окреслене завдання можна за умови впровадження в навчальний процес закладів вищої освіти спеціальних дисциплін, які будуть спрямовані на формування умінь і навичок роботи з фаховими науковими текстами. Такою дисципліною є «Українська мова (за професійним спрямуванням)».

У наукових доробках Л. Галузинської, Н. Науменко, В. Колосюка [3], А. Загнітка та І. Данилюка [4], Л. Мацько й Л. Кравець [5], З. Мацюк та Н. Станкевич [6], О. Семенов [7], С. Шевчук та І. Клименко [8], В. Шейка й Н. Кушнарєнко [9] та ін. подаються загальні відомості про мовностилістичні особливості наукового стилю, основні комунікативні завдання спілкування в науковій сфері, підстилі й жанри цього функційного різновиду мови. У переважній більшості праць оглядово розглянуто призначення писемних жанрів наукового мовлення. Лише в окремих роботах [1; 7; 8; 9] приділено увагу опису вторинних наукових текстів (план, тези, анотація, реферат та ін.). Наголосимо, що саме робота зі створення цих текстів є визначальною у процесі науково-дослідницької діяльності здобувача вищої освіти. Погоджуємося з думкою В. Шейка та Н. Кушнарєнко, які з-поміж головних завдань науково-дослідницької діяльності виокремлюють такі: «прищеплення студентам навичок самостійної науково-дослідницької діяльності; формування наукового світогляду, оволодіння методологією й методами наукового дослідження; розвиток ініціативи, здатності застосовувати теоретичні знання у своїй практичній роботі; розширення теоретичного кругозору й наукової ерудиції майбутнього фахівця» [9, с. 24–25]. Розв'язати окреслені завдання можна, якщо з перших днів навчання в закладі вищої освіти здобувачі будуть залучені до активної науково-дослідницької діяльності, володітимуть технологією складання писемних наукових текстів. Відтак формування умінь і навичок роботи з науковими текстами у процесі мовної підготовки здобувачів вищої освіти є актуальною лінгводидактичною проблемою,

що потребує практичного розв'язання.

Мета статті: описати технологію складання вторинних наукових текстів (план, тези, реферат) за для формування умінь і навичок здобувачів вищої освіти щодо аналітико-синтетичного перероблення тексту-оригіналу.

Методи дослідження: аналіз і синтез наукової літератури (для з'ясування ключових понять дослідження), систематизація (з метою виявлення наявних наукових підходів до вирішення означеної проблеми), теоретичне узагальнення (для формулювання підсумкових положень та висновків).

Виклад основного матеріалу. На заняттях з курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» основна увага приділяється формуванню умінь і навичок здобувачів вищої освіти вільно спілкуватися у сфері фахової комунікації. Специфіка професійного мовлення фахівця найбільше виявляється в наукових текстах за профілем спеціальності. Проте для першокурсників, учорашніх школярів, складати такі тексти виявляється не просто. Пояснити це можемо тим, що в шкільному курсі української мови на вивчення стилістики, на відміну від лексики та граматики, відводиться незначна кількість годин. Тому підготовчою роботою до створення вторинних наукових текстів має бути ґрунтовне опрацювання принципів їх укладання. Найперше, що має пояснити викладач здобувачам вищої освіти, це ознаки наукового тексту: цілісність; зв'язність; членованість; послідовність; інформативна, логічна, оцінна насиченість. За О. Семеню, «цілісність наукового тексту передбачає внутрішню організованість, смислову єдність, цілісне оформлення початку та кінця твору, переходи між частинами тексту за допомогою певних мовних одиниць. Цілісність виявляється також у визначеній логіко-смисловій структурі, компонентами якої є тематика, проблематика, ідеї тексту. Зв'язність наукового тексту полягає в поєднанні його компонентів між собою за змістом. Членованість тексту виражає відношення, які існують між розділами, підрозділами тексту. Послідовність у науковому тексті реалізується через спеціальні функціонально-синтаксичні засоби, що вказують на порядок розвитку думки, перехід від однієї думки до іншої, результат, висновок. Інформативна, логічна, оцінна насиченість наукового тексту виявляється у здатності мовних одиниць виражати смислові компоненти, які допомагають зрозуміти смисл тексту» [7, с. 64-65]. Урахування окреслених ознак наукового тексту ляже в основу принципів його створення.

Робота з науковими текстами включає як їх складання (первинні тексти), так і їх перероблення з метою компресії (вторинні тексти). Предметом нашої уваги стали саме вторинні наукові тексти, які з певним ступенем повноти (залежно від їх призначення) передають зміст наукового тексту-оригіналу.

Розглянемо особливості текстової роботи з компресії наукового тексту (зменшення обсягу на-

писаного без шкоди для його змісту), що передбачає максимальне відтворення змістової інформації меншою кількістю мовних засобів.

Формування умінь і навичок роботи з науковими текстами починаємо з визначення специфіки різних видів плану. Для більшості першокурсників зі шкільного курсу української мови знайомий простий план. На заняттях з дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» ці знання треба поглибити. Передовсім ознайомлюємо здобувачів освіти з такими видами планів: розгорнутий, або складний (відрізняється від простого поділом на пункти й підпункти із застосуванням розгалуженої рубрикації); за мовним оформленням виокремлюють питальний (використовуємо лише речення, які за метою висловлювання є питальними), номінативний (складаємо тільки за допомогою називних речень), цитатний (його пунктами є авторські речення). Звертаємо увагу на відступи праворуч у складному плані, коли рубрикуємо інформацію (розділи, підрозділи, пункти й підпункти) первинного тексту. Окрім того, наголошуємо на вживанні великої та малої літери, розділових знаків у написанні рубрик.

Складання плану допоможе здобувачеві вищої освіти чітко структурувати текстовий матеріал первинного тексту на смислові блоки, визначити його композицію, зафіксувати вузлові моменти викладу. Зрозуміло, що назви пунктів плану повинні бути лаконічними, передавати головну інформацію. У процесі роботи над складанням плану допомагаємо студентам розмежовувати головну й додаткову інформацію. Сильною позицією зазвичай є перше й останнє речення абзацу, найбільш важливі з інформативної точки зору. Задля розвитку вмінь формулювати мікротеми абзаців, надфразних єдностей пропонуємо здобувачам освіти працювати з олівцем у руках, підкреслюючи ключові слова, які увійдуть до назви пунктів плану. На завершальному етапі складання плану перевіряємо, чи пов'язані логічно між собою його пункти. Робота над складанням плану передують тезуванню – вилученню з тексту-оригіналу головної інформації у вигляді тез.

Тези – це стисло сформульовані основні положення первинного тексту, які передають суть висловленого. Тези бувають двох видів: відібрані авторські цитати з першоджерела або передані власними словами найважливіші його положення.

Наголошуємо на відмінності плану й тез: у плані вказуємо лише перелік основних питань, а в тезах зазначаються судження автора з кожного питання. Якщо ми порівняємо синтаксичне оформлення плану й тез, то можемо зробити висновок, що за структурою пункти плану є найчастіше складними словосполученнями, а тези – простими поширеними реченнями. Відтак можемо констатувати, що тези, порівняно з планом, мають більший ступінь інформативності. Унаочнимо сказане (див. Табл. 1).

Таблиця 1

Відмінність пункту плану й тези

Пункт плану	Теза
1. Поняття про терміни.	Термін – це слово чи словосполучення, що вживається в певній галузі знань для точного найменування певного поняття.
2. Основні ознаки термінів.	Терміни мають такі ознаки: належність до певної термінологічної системи, точність, нейтральність, відсутність емоційно-експресивного забарвлення, наявність дефініції.
3. Види термінів за ступенем спеціалізації значення.	За ступенем спеціалізації значення виокремлюють такі групи термінів: загальнонаукові (властиві різним галузям знання), міжгалузеві (використовуються лише в кількох галузях знання), вузькоспеціальні (використовуються в конкретній галузі знань).

Як бачимо, теза у формі логічного судження висвітлює певну мікротему. Відтак, працюючи над тезуванням наукового тексту, радимо здобувачам вищої освіти кожен тезу писати з абзацного відступу й за бажанням нумерувати. Складаючи тези статті або іншого джерела наукової інформації, необхідно вказати номер тієї сторінки, звідки взято тезу. Звертаємо увагу, що в процесі тезування первинного тексту слід зберегти самобутність авторського викладу. Досягти ущільненого змісту тексту-оригіналу можна завдяки таким прийомам компресії тексту: трансформувати складні синтаксичні одиниці у прості, вилучити з речень дієприкметникові й дієприслівникові звороти, викласти зміст без наведення пояснень, прикладів, таблиць, діаграм, рисунків тощо.

Процес реферування викликає неабиякі труднощі у здобувачів вищої освіти. «Реферат – вторинний документ, результат аналітико-синтетичного опрацювання інформації, поданий у вигляді стислого викладу наукової праці, змісту джерела із зазначенням характеру, методики, результатів дослідження та збереженням його мовностилістичних особливостей» [8, с. 557].

Реферат має таку структуру: титульний аркуш, план, текст (вступ, основна частина, висновки), список використаної літератури.

Ознайомлюємо студентів із видами реферату: інформативним, індикативним, оглядовим. Спираємося на класифікацію Г. Онуфрієнко, яка зазначає, що «специфікою інформативного реферату, або реферату-конспекту, є те, що він містить усі основні положення первинного тексту, а також ілюстративний матеріал, важливу аргументацію, відомості про методику дослідження тощо. На відміну від інформативного реферату, індикативний, або реферат-резюме, містить лише ті положення, які найтісніше пов'язані з темою реферованого джерела. Ступінь узагальнення й «згортання» інформації в рефераті-резюме удвічі-утричі є більшим, ніж в інформативному рефераті. Реферат-огляд готується на матеріалі кількох джерел. Зміст та обсяги реферату залежать від його виду: реферат-конспект – це повний реферат; реферат-резюме – це короткий, узагальнений реферат; реферат-огляд – це реферат на основі кількох наукових джерел, з-поміж яких визначено базове» [1, с. 185–188].

Певні навички реферування здобувачі вищої освіти вже частково сформували в шкільному курсі української мови. Проте, як свідчить досвід роботи, першокурсники зазвичай самостійно не аналізують сам зміст першоджерел, а шукають потрібну тему в мережі Інтернет. Щоб запобігти цього негативного явища, пропонуємо забезпечити студентів зразками наукових текстів за профілем майбутньої спеціальності й на аудиторному занятті показати, як треба працювати з різними за ступенем повноти викладу змісту першоджерела рефератами.

На наш погляд, найбільш складним для здобувачів вищої освіти є оглядовий реферат, оскільки його написання передбачає роботу не з одним, а з декіль-

кома джерелами.

Алгоритм роботи зі складання означеного реферату передбачає таку послідовність дій: 1. Детально ознайомтеся з текстами, на матеріалі яких будете працювати над оглядовим рефератом. 2. Поміркуйте, яке із декількох опрацьованих джерел надалі стане основним, оскільки найбільш повно передає потрібну інформацію. 3. Визначте, яка допоміжна інформація з інших реферованих джерел доповнить основне джерело. 4. У процесі реферування уникайте дублювання текстової інформації. 5. Працюючи над мовним оформленням оглядового реферату, зробіть необхідні трансформації зі скорочення базового тексту з повним збереженням його інформативності.

Звертаємо увагу здобувачів освіти, що, складаючи реферат, вони мають висвітлити своє бачення щодо досліджуваної проблеми, критично аналізуючи реферовані джерела. За обсягом реферат становить не менше 10-12 друкованих сторінок. Бібліографічний опис опрацьованої літератури подаємо за державним стандартом ДСТУ 8302:2015.

На титульному аркуші реферату необхідно вказати такі обов'язкові відомості: назву міністерства, у підпорядкуванні якого знаходиться заклад; назву закладу, у якому навчається здобувач освіти; назву циклової комісії або кафедри, на якій виконано роботу; тему реферату; відомості про здобувача освіти (його факультет або відділення, навчальну групу, прізвище та ініціали); місце й рік.

Уміння й навички реферування допоможуть студентам на належному рівні опрацьовувати літературу за профілем майбутньої спеціальності, знаходити, систематизувати й узагальнювати в текстовому матеріалі основну інформацію щодо проведеного автором (колективом авторів) наукового дослідження (статей, монографій, рукописів тощо), а найголовніше – сприятимуть самостійній науково-дослідницькій діяльності здобувачів вищої освіти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволило встановити, що робота з науковими текстами у процесі мовної підготовки здобувачів вищої освіти на заняттях з курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» є важливим чинником формування мовнокомунікативної компетенції фахівця. Проаналізовано особливості етапів компресії таких вторинних наукових текстів, як: план, тези, реферат. Окреслено призначення різних видів плану (розгорнутого, питального, номінативного й цитатного). Розглянуто види тез (відібрані автором цитати з першоджерела та передані власними словами найважливіші його положення), з'ясовано відмінність плану й тез. Описано специфічні особливості різних видів реферату (інформативного, індикативного, оглядового). Створення текстів цих жанрів наукового стилю за вказаною в статті технологією сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти необхідних умінь і навичок аналітико-синтетичного перероблення тексту-оригіналу. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням технології складання анотації фахового тексту.

Конфлікт інтересів. Автори підтверджують відсутність фінансових, особистих чи інших інтересів, що можуть розглядатися як потенційний конфлікт інтересів щодо публікації цієї статті.

Фінансування. Робота виконана за відсутності фінансової підтримки з боку будь-яких організацій.

Доступність даних. Це теоретичне дослідження не передбачає використання додаткових наборів даних.

Використання штучного інтелекту. Інструменти штучного інтелекту не використовувалися при написанні цієї роботи.

Список використаної літератури

1. Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови: навчальний посібник. Вид. 2-ге, перер. і допов. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 392 с.
2. Товканець О.С., Матейко О.Ю. Напрями інформатизації освітнього процесу в закладі загальної середньої освіти. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2020. Вип.1 (46). С.128–131.
3. Галузинська Л.І., Науменко Н.В., Колосюк В.О. Українська мова (за професійним спрямуванням): навчальний посібник. Київ: Знання, 2008. 430 с.
4. Загнітко А.П., Данилюк І.Г. Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування. Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2006. 480 с.
5. Мацько Л.І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови: навчальний посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 360 с.
6. Мацюк З.О., Станкевич Н.І. Українська мова професійного спілкування: навчальний посібник. Київ: Каравела, 2005. 352 с.
7. Семенов О.М. Культура наукової української мови: навчальний посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 216 с.
8. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням: підручник. Вид. 3-тє, випр. і доповн. Київ: Алерта, 2013. 696 с.
9. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. Вид. 5-тє, стер. Київ: Знання, 2006. 307 с.

References

1. Onufrienko, H.S. (2009). *Naukovyi styl ukrainskoi movy* [Scientific style of the Ukrainian language]. Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian].
2. Tovkanets, O.S. & Mateiko, O.Yu. (2020). Napriamy informatyzatsii osvithnoho protsesu v zakladi zahalnoi serednoi osvity [Directions of informatization of the educational process in the institution of general secondary education]. *Scientific Herald of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social Work*, 1 (46), 128–131. [in Ukrainian].
3. Haluzynska, L.I., Naumenko, N.V. & Kolosiuk, V.O. (2008). *Ukrainska mova (za profesiinym spriamuvanniam)* [Ukrainian language (by professional direction)]. Znannia. [in Ukrainian].
4. Zahnitko, A.P. & Danyliuk, I.H. (2006). *Ukrainske dilove movlennia : profesiine i neprofesiine spilkuvannia* [Ukrainian business broadcasting: professional and non-professional communication]. BAO. [in Ukrainian].
5. Matsko, L.I. & Kravets, L.V. (2007). *Kultura ukrainskoi fakhovoi movy* [Culture of the Ukrainian professional language]. Akademiia. [in Ukrainian].
6. Matsiuk, Z.O. & Stankevych, N.I. (2005). *Ukrainska mova profesiinoho spilkuvannia* [Ukrainian as the language of professional communication]. Karavela. [in Ukrainian].
7. Semenoh, O.M. (2010). *Kultura naukovo ukrainskoi movy* [Culture of scientific Ukrainian language]. Akademiia. [in Ukrainian].
8. Shevchuk, S.V., & Klymenko, I.V. (2013). *Ukrainska mova za profesiinym spriamuvanniam* [Ukrainian language for professional use]. Alerta. [in Ukrainian].
9. Sheiko, V.M. & Kushnarenko, N.M. (2006). *Orhanizatsiia ta metodyka naukovo-doslidnytskoi diialnosti* [Organization and methodology of scientific research activity]. Znannia. [in Ukrainian].

Статус статті: Отримано: 20.03.2023 Прийнято: 24.04.2023 Опубліковано: 04.05.2023

Pasichna Olena

Candidate of Philological Sciences, Ph.D., Associate Professor
cycle committee of philological and natural sciences

Separated Structural Subdivision «Kryvyi Rih Professional College of National Aviation University», Kryvyi Rih,
Ukraine

FORMATION OF THE ABILITIES AND SKILLS OF WORKING WITH SCIENTIFIC TEXTS IN THE LANGUAGE TRAINING PROCESS FOR HIGHER EDUCATION STUDENTS IN THE CLASSES OF THE COURSE «UKRAINIAN LANGUAGE (BY PROFESSIONAL DIRECTION)»

Abstract. The formation of abilities and skills of work with scientific texts in the process of language training for higher education students is an actual problem of modern pedagogy, as bachelor's mastering of technologies to work with these texts allows to develop the scientific competence of the future specialist. At the classes on the educational discipline «Ukrainian language by professional direction» the main attention is paid to the formation of abilities and skills of higher education graduates to interact freely in the sphere of professional communication, and to create primary and secondary scientific texts on a specialty profile. The purpose of this article is to describe the technology of drawing up the secondary scientific texts (plan, theses, abstract) to form the abilities and skills of higher education graduates in the analytical-synthetic processing of original text. Research methods applied: analysis and synthesis of scientific literature (to clarify the key concepts of the study), systematization (in order to identify existing scientific approaches to solving the problem), theoretical generalization (to formulate the final provisions and conclusions). The article considers the signs of scientific text (integrity; connectivity; consistency; information-format, logical, estimated saturation), which is important in the process of compression of the primary text, i.e. reduction of the volume of written without loss for its content. The compression of scientific text provides maximum reproduction of the content with a smaller number of language means. The article analyzes the peculiarities of the compression stages of secondary scientific texts. The appointment of different types of plan (expanded, interrogative, nominal and quote) is outlined. The types of theses (chosen by the quote author from the first place and handed over by his own words the most important of his provisions) were considered, the difference between the plan and theses was confirmed. Specific features of different types of abstract (informative, indicative, overview) are described. The text creation of these genres in scientific style according to the technology mentioned in the article helps to form the necessary abilities and skills of scientific and research activity in the higher education graduates.

Key words: scientific text, text compression, plan, theses, abstract.